

Uvod u temat „Povijest emocija“

Temat „Povijest emocija“ donosi priređena izlaganja s okruglog stola „Povijest emocija: pomodni trend ili interdisciplinarna platforma?“ održanog 13. svibnja 2015. godine na Festivalu povijesti Kliofest 2015. u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Osim kao zahvalna tema za Festival povijesti namijenjen široj publici i popularizaciji povijesti, tema ima višestruko značenje i za samu historiografiju. To je naime prvi put u hrvatskoj historiografiji da je više povjesničara govorilo o povijesti emocija i izlagalo zajedno sa stručnjacima različitih disciplina o povijesti emocija i emocijama općenito. Za veći dio hrvatske historiografije riječ je o prigodi upoznavanja s novim tendencijama u suvremenoj historiografiji. Pritom je povijest emocija poticajno i iznimno brzo rastuće istraživačko polje suvremene historiografije i društvenih i humanističkih znanosti. Pored karaktera novosti, zahvaljujući određenim poveznicama, povijest emocija može značiti i prikladan pokušaj nastavljanja na francuske Anale i njihovo usmjerenje prema povijesti mentaliteta. No zasigurno se za hrvatske povjesničare radi o lakmus-papiru preko kojeg je moguće uvidjeti kako doživljavamo ono novo što se oblikuje u suvremenoj historiografiji. Isto tako, riječ je o terenu na kojem se mogu oprobavati potencijali i ograničenja komuniciranja s drugim disciplinama, posebno s onima koje se uobičajeno ne doživljava da pripadaju interdisciplinarnom krugu povijesne znanosti. U slučaju povijesti emocija to je prije svega neuroznanost.

Povijest emocija ima dodatno značenje u tome što većina ljudi doživljava povijest, napose onu kontroverznu, iznimno emotivno, kao što su i (tobože objektivni) povjesničari ogleadni primjer emocionalne prožetosti. Uz to, emocije su važan dio povijesnih zbivanja i mnogo puta njihov presudan pokretač. Dovoljno je pomisliti na društveni utjecaj kolektivnih strahova i mržnji te emocionalnih učinaka izazvanih stereotipima i propagandom. Nasuprot tome, danas nam brojne medijski posredovane ili pak prešućene smrti, naprimjer civila u nizu ratova diljem ne izazivaju snažnije emocionalne reakcije, kao što to nažalost ne čine ni nejednakost, nezaposlenost i siromaštvo. Zanimljive su, s obzirom na političku sferu, i riječi teatrologa i teoretičara Vjerana Zuppe kada je analizirajući posljednje predsjedničke izbore u Hrvatskoj (2014/2015) kritički ustvrdio kako su se oni vodili ne oko programa već oko emocija, ali da tu nije bilo

neke autentične emocije. Sve to daje emocijama i povijesti emocija znatnu političku i društvenu težinu.

Svakome tko prati suvremenu historiografiju nemoguće je ne primijetiti da se povijest emocija već prilično etablirala i poprimila zamjetan status. To se vidi primjerice po tome što su recentni pregledi suvremene historiografije, poput knjige *À quoi pensent les historiens? Faire de l'histoire au XXIe siècle* iz 2013. godine, izdvojili i dali zaseban prostor povijesti emocija (o kojoj u toj knjizi piše Jan Plamper). Također, na XXII. međunarodnom kongresu povjesničara u Kini 2015. godine jedna od četiri velike teme bila je upravo povijest emocija. Propulzivnost područja očituje se u stalnom rastu konferencija, objavljivanih članaka, tematskih priloga u različitim časopisima, zasebnim knjigama i autorima koji se specijaliziraju upravo za bavljenje poviješću emocija. Osim tematikom, navedeno područje privlači odvijanjem zanimljivog dijaloga društvenih i humanističkih znanosti s biomedicinom, odnosno neuroznanosti. Taj je transdisciplinarni karakter itekako doprinio uzbudljivosti tog, kako je rečeno, jednog od najbrže rastućih istraživačkih polja suvremene historiografije. No ne radi se samo o oblikovanju i usponu poddiscipline povijesti emocija već i o njezinim naporima da se uspostavi kao nezaobilazno mjesto cjelokupne historiografije. Primjetno je stoga kako i brojne druge poddiscipline (primjerice intelektualna povijest) žele propustiti u sebe povijest emocija, što drže mogućim poticajnim putovima vlastita unapređenja (usp. primjerice Riccardo Bavaj, „Intellectual History“, *Docupedia-Zeitgeschichte*, 2010).

Iako ne možemo govoriti o opsežnoj recepciji, primjetno je kod različitih društvenih i humanističkih znanosti u Hrvatskoj pojavljivanje priloga i prijevoda o emocijama i povijesti emocija. Pored napose psihologa i zatim antropologa koji se bave emocijama, među sociolozima se izdvaja naprimjer članak Korane Simonović „Prema sociologijskoj konceptualizaciji emocija“ (*Socijalna ekologija*, 2, 2008) i prijevod knjige Jonathana H. Turnera i Jana E. Stetsa *Sociologija emocija* 2011. godine (s predgovorom Saše Božića). Objavljen je – u krugu psihologa – i prijevod knjige Keitha Oatleyja i Jennifer M. Jenkins *Razumijevanje emocija* 2002. godine (2. izd. 2007). Među lingvistima i povjesničarima književnosti treba svakako istaknuti zbornik *Poj željno! Iskazivanje i poimanje emocija u hrvatskoj pisanoj kulturi srednjega i ranoga novoga vijeka* (ur. Amir Kapetanović, Zagreb 2012). U historiografiji je primjerice Zrinka Blažević u knjizi *Prevođenje povijesti. Teorijski obrati i suvremena historijska znanost* (Zagreb 2014) pisala o povijesti emocija (kao i neuroznanosti i neuropovijesti). Isto tako, nekoliko mladih povjesničara – koji i sudjeluju priložima u tematu – prate problematiku i započeli su s bavljenjem poviješću emocija.

Zbog svega navedenog čini se da je u potpunosti sazrio trenutak u hrvatskoj historiografiji za okrugli stol i temat o povijesti emocija. Jako dobro posjećeni okrugli stol i reakcije posjetitelja i sudionika svjedoče da je tema itekako zanimljiva povjesničarima i drugim stručnjacima te studentima povijesti i široj publici.

Na okruglom stolu su Zrinka Nikolić Jakus (Filozofski fakultet u Zagrebu), Monica Priante (vanjska suradnica Hrvatskog katoličkog sveučilišta u Zagrebu) i Zrinka

Blažević (Filozofski fakultet u Zagrebu) predstavljali svojim izlaganjima povijesnu znanost, Ivana Brković (Filozofski fakultet u Zagrebu) povijest književnosti, Elizabeta Radonić (Hrvatski institut za istraživanje mozga u Zagrebu) neuroznanost i Petar Bagarić (Institut za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu) antropologiju. U ovom je tematskom prilogu donesena većina izlaganja s okruglog stola. No to je bitno prošireno, prvo s prilogom Mirka Sardelića (Odsjek za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu) koji je koristio stipendiju za boravak na Australian Research Center for the History of Emotions (UWA Perth), a zatim i trima prikazima, diskusijom i prijevodom o povijesti emocija. U prikazima su Nicole Albrecht, Josip Vučković i Ivan Missoni opširno predstavili knjige i zbornik važnih praktičara povijesti emocija: Ute Frevert, Petera Stearnsa i Jana Plampera, autora prve knjige koja sažima dosadašnje naglaske populzivne poddiscipline povijesti emocija.

Iako je čitatelje zainteresirane za početno upoznavanje s povijesti emocijama moguće uputiti upravo na (od Ivana Missonija) prikazanu Plamperovu knjigu *The History of Emotions: An Introduction* (2015), u hrvatskoj historiografiji (i dijelom susjednima) tu ulogu ipak želi imati ovaj temat. Stoga uz donesena priređena izlaganja (koja sadrže iscrpne izabrane bibliografije) i prikaze te diskusiju povjesničara književnosti Josipa Vučkovića (Staroslavenski institut u Zagrebu) s tezama medievista Ivana Missonija donosimo i prijevod jednog teksta o povijesti emocija. Riječ je o članku Barbare H. Rosenwein – jedne od vodećih zagovornica i predstavnica povijesti emocija – („Problemi i metode istraživanja povijesti emocija“, u prijevodu povjesničarke Dore Kosorčić), koji programatski upućuje na bavljenje poviješću emocija. Autorica u članku najprije sažima rasprave koje se vode o tome jesu li emocije univerzalne bez obzira na vremenska razdoblja i povijesne i kulturne specifičnosti ili su naprotiv povijesno, kulturno i društveno određene (o čemu u spomenutoj knjizi piše J. Plamper, odnosno u prikazu I. Missoni, kao i u uvodu svog prikaza J. Vučković te Z. Blažević u izlaganju u tematu).

Premda ne zanemaruje biološku osnovu emocija, B. Rosenwein kao povjesničarka – medievistica – naglašava vremensku i prostornu konstruiranost emocija. To naravno povjesničarima otvara brojne istraživačke perspektive, ali i označava isticanje važnosti povijesti i njezine nezamjenjivosti unatoč dominirajućem statusu i razvojnoj dinamici tehničkih, prirodnih i biomedicinskih znanosti. No pritom se ne radi o sukobu društvenih i humanističkih s prirodnim, odnosno biomedicinskim znanostima već – u slučaju bavljenja emocijama – propitivanju mogućnosti njihova dijaloga i eventualnog prožimanja. Posebno se u tome misli na neuroznanost i njezina istraživanja mozga koja su dala važan impuls proučavanju emocija (koje se držalo istraživački manje uhvatljivima), čije rezultate pokušavaju koristiti i povjesničari, kao i drugi humanistički i društveni znanstvenici. Već se u tome dakako ogleda uzbudljivost istraživačkog polja povijesti emocija.

Autorica zatim govori o istraživačkim mogućnostima povijesti emocija, uglavnom na primjerima srednjeg vijeka, ali i moderne i suvremene povijesti. Problematizira tako izvore za povijest emocija i termine kojima se izražavaju emocije, iznosi prijedloge kako

pristupati izvorima koji o određenim emocijama šute, kako interpretirati metafore i ironije te govori o društvenoj ulozi emocija i njihovim promjenama kroz vrijeme. Iako istaknuta pobornica povijesti emocija, poznata po važnom konceptu „emocionalnih zajednica“, B. Rosenwein na kraju članka ističe da povijest emocija ne bi trebala biti još jedno izdvojeno povijesno područje već bi ju umjesto toga trebalo integrirati u političku, socijalnu, ekonomsku, kulturnu, intelektualnu povijest, točnije cjelinu povijesnog prikaza, na način kako se to dogodilo s rodnom povijesti (analogiju s poviješću žena navodi u uvodu svog izlaganja i Zrinka Nikolić Jakus).

Prijevod članka B. Rosenwein, kao prvi prijevod na hrvatskom jeziku o povijesti emocija, ima za cilj, kao uostalom i cijeli temat, biti poticaj i olakšati postupno udomaćivanje povijesti emocija u hrvatskoj historiografiji. Pri tome temat računa na različite stupnjeve primjene povijesti emocija. To s jedne strane mogu ilustrirati izlaganja Zrinke Nikolić Jakus i Monice Priante koje se u vlastitim istraživačkim temama povijesti obitelji, odnosno povijesti djetinjstva (i u sklopu toga osjećaja roditelja prema djeci u srednjem vijeku) te povijesti smrti modernog i suvremenog doba u vidu kulturne povijesti (vežući se uz povijest emocija problematikom straha, tuge i žalovanja) tek dodiruju s određenim aspektima povijesti emocija, ne baveći se njima izravnije. S druge strane, one koje zanima intenzivnija i dublja primjena mogu posegnuti za teorijskim izlaganjem Zrinke Blažević koja je pregledno sažela prikaz razvoja i tendencija povijesti emocija, odnosno za informacijama i uvidima koje o povijesti emocija sadrži izlaganje Mirka Sardelića.

Temat je dakle upućen i povjesničarima koji se u svome istraživačkom radu susreću s nekim aspektima povijesti emocija kao poticaj za davanje prostora i upuštanje i u to područje, kao i onima koji su spremni zasebno se posvetiti povijesti emocija. Dakako, temat je namijenjen i onima koji se žele (tek) informirati o tom području povijesne znanosti i poticajnim raspravama koje se u njemu vode. Kao što Monica Priante u svom tekstu donosi informacije o povijesti emocija u talijanskoj historiografiji, i kod drugih je autora moguće pronaći obavijesti o vodećim istraživačkim centrima i reprezentativnim djelima (većinom na engleskom jeziku), tako da tematski prilog u tom smislu namjerava biti prilično informativan.

Već je naglašeno da su osim historiografije na okruglom stolu bile zastupljene i druge discipline. I dok su preostala izlaganja dostupna u tekstualnom obliku u tematu, potrebno je radi potpunijeg uvida u okrugli stol ukratko prenijeti izlaganja neuroznanstvenice Elizabete Radonić i antropologa Petra Bagarića.

S obzirom na apostrofirane pokušaje komunikacije povijesti emocija s neuroznanosti, dodatna vrijednost navedenog okruglog stola bila je u zastupljenosti neuroznanosti. Nju je predstavljala Elizabeta Radonić, liječnica i specijalistica psihijatrije iz Hrvatskog instituta za istraživanje mozga. E. Radonić je navela da joj je drago što je u društvu povjesničara i kolega iz drugih humanističkih struka, a ne samo kao inače kolega biomedicinaru. Uvodno je napomenula da danas kod mozga više ne govorimo o centrima kao što je to slučaj u popularnoj literaturi (npr. centar za govor, centar za vid u mozgu

i sl.) već o neuronskoj mreži u mozgu koja se aktivira, odnosno dezaktivira. Vizualno je u prezentaciji prikazala animacije/snimke (softverske konstrukte) onoga što se zbiva u mozgu dok primjerice čitamo te kako se pritom aktiviraju dijelovi neuronske mreže.

Predstavila je zatim poglede neurobiologa na emocije. Navela je da su emocije prije čak smatrane štetnima, neugodnima i nepotrebnima. To se kasnije promijenilo. O razvijanju kompleksnijih pristupa emocijama govorila je na primjeru proučavanja straha. Danas su moderni teoretičari skloni smatrati emociju složenim konstruktom informacija iznutra, koje su već u nama, koje smo stekli sjećanjem, iskustvom, odgojem, što sve zajedno s onim kako naše tijelo reagira na ono što percipiramo izvana tvori u našem mozgu jednu emociju te mi osjećamo emociju (kao na primjeru straha).

Pitanje je u kojoj mjeri je emocija svjesna, odnosno nesvjesna. E. Radonić je naglasila da s obzirom na to neurobiolozi razlikuju emocije i osjećaje. Emocije drže nesvjesnima – teško ih je opisati riječima (nešto se događa u tijelu i mozgu te je to nešto čega se kao implicitne memorije sjećamo, ali ne možemo razgovarati o tome) – za razliku od osjećaja o kojima kao konstruktima možemo govoriti te nas je stoga strah, osjećamo ljubav itd. Emocije dakle prema teoretičarima služe kao brza evaluacija situacije i brza komunikacija među ljudima, budući da nemamo uvijek vremena za verbalnu komunikaciju. Radi se prema tome o instinktivnim reakcijama o kojima ne stignemo razmišljati.

Istaknula je da je pitanje koliko možemo proučavati emocije na temelju pisanog teksta, budući da je riječima jako teško opisati emociju. Netko je u tome uspješniji, netko manje. Ljubav uglavnom znamo prenijeti, ali je to teže opisati. Isto tako, neverbalnom komunikacijom i gestama možemo brže i lakše pokazati npr. naklonost, ali ju je verbalno teško opisati. E. Radonić je navela da je iz neurobiologije važno znati da mozak i naš središnji živčani sustav doista upravljaju cijelim našim tijelom. To je nešto čega nismo svjesni, ali itekako djeluje, što je biološki dokazano. Mozak dakle utječe na tjelesno, kao i na osjećaje kojih smo svjesni i emocije kojih nismo svjesni.

Smatra da znanstvenici više zanimljivosti mogu naći u povijesti nego što povijest može naći u neurobiologiji. Teško je naime utvrditi da li ono što vrijedi u sadašnjosti vrijedi i za povijest (npr. jesu li način na koji majka osjeća ljubav danas i dijelovi neuronske mreže koje upotrebljava isti kao i u 18. stoljeću). No i za sadašnjost postoji niz istraživačkih ograničenja. Istaknula je da u svojim ispitivanjima znanstvenici mogu pokazati da određeni čovjek misli, ali ne mogu reći što misli. Ljudi su različiti pa tako i individualno misle stoga su eksperimentalni modeli koje koriste u istraživanjima nužno vrlo složeni. Zaključno rečeno, riječ je o ogromnom znanstvenom napretku, ali još uvijek i o velikim ograničenjima. Na kraju je Elizabeta Radonić sve zainteresirane uputila na tekstove dostupne na mrežnim stranicama Hrvatskog instituta za istraživanje mozga.

Petar Bagarić u izlaganju je naglasio da je antropologija bila sklona zanemariti utjecaj emocija u svom proučavanju, kao što su to činile i druge humanističke znanosti. Na djelu je bio odklon od psihologije i psihologizma u antropologiji, trebalo se umjesto toga baviti objektivnom formom, a ne individualnim i intimnim. No antropologija je kao

disciplina specifična jer je ipak bila okrenuta terenskom radu i direktnoj komunikaciji s ljudima. Međutim, kako je istaknuo, antropolozi usprkos tome nisu bili dodatno senzibilizirani za probleme što muče njihove ispitanike koje proučavaju. Inzistirali su umjesto toga na suzdržanosti i odvojenosti od subjekta istraživanja. Kada su govorili o obiteljskom životu i obiteljskim vezama nisu se bavili toliko emocijama već obitelji kao sustavom itd. Susretali su se u istraživanju s primjerima individualnih motivacija, ali su davali prednost sustavu koji je trebao vrijediti za sve. Osim toga, emocije su u samom znanstvenom procesu bile nepoželjne, o čemu dobro svjedoči npr. stav C. Lévi-Straussa o emocijama.

Bagarić je istaknuo da se promjena zbila od 1970-ih godina kada je primjerice C. Geertz govorio o čitanju, odnosno interpretiranju kultura. No i on pristupa emocijama samo kao reprezentacijama i dijelu simboličkog sustava, usmjeravajući se na javno, bez fokusa na individualno. Međutim, 1970-ih i 1980-ih godina događa se pomak na margini antropologije iz perspektive psihijatrijske antropologije i oblikovanja etnopsihijatrije. Naglašava se važnost poznavanja društvenog konteksta/kulturnog miljea za psihijatrijsko liječenje. Usmjerava se dakle, prema Bagarićevim riječima, na emocije u kulturnom/društvenom kontekstu (na međuodnos tijela i emocija s društvenim kontekstom), te se pokazuje da se neke emocije društveno/kulturno podržavaju, a druge ignoriraju i potiskuju. P. Bagarić je napomenuo da je promjena u antropologiji 1980-ih godina sadržana ne toliko u emocijama kao predmetu istraživanja nego zapravo na vlastitoj emocionalnoj angažiranosti antropologa na terenu. On nije više distanciran istraživač. Javlja se interes u antropologiji za to kako ljudi koje se proučava zaista doživljavaju situaciju na terenu. Riječ je o etičkom zahtjevu suosjećanja, empatije s konkretnim subjektima istraživanja, a ne više samo s idejom kao prije. Antropolozi, prema Bagarićevim riječima, postaju odsada skloniji više razmatrati vlastita iskustva i iskustva svojih ispitanika.

Na kraju okruglog stola psiholog Krunoslav Matešić komentirao je da je, s obzirom na emocije kao psihološku kategoriju, u raspravu uključiti trebalo i psihologe koji se bave emocijama kao i emocionalnom inteligencijom. Napomenuo je da su spoznaje o emocionalnoj inteligenciji pokazale da objektivnost kao kategorija ne postoji (nasuprot tome, mi smo zapravo premeženi emocionalnim). To je dakako povezano s povjesničarevom emocionalnošću i objektivnošću, na što se u svom tekstu referira i Zrinka Blažević napominjući kako se „unutar teorije historije danas otvoreno propituje uloga koju imaju emocije povjesničara u strukturiranju historijske analize i interpretacije“.

Naravno da je i za psihologe trebalo biti mjesta na okruglom stolu, kao i za druge stručnjake koji se bave emocijama i poviješću emocija, što zbog ograničenog broja sudionika nije bilo moguće realizirati. Inače, komunikacija s psiholozima, a posebno neuroznanstvenicima, nije toliko uobičajena među povjesničarima, koji pretežno disciplinarno komuniciraju s poviješću umjetnosti i književnosti, lingvistikom, arheologijom i geografijom, muzeologijom i etnologijom/antropologijom te politologijom, sociologijom i filozofijom (od kojih se mnoge među tim strukama bave emocijama). Važno

je dakako nastaviti dijalog i s navedenim disciplinama, stoga su u tematu izlaganjem Ivane Brković i diskusijom Josipa Vučkovića primjerice zastupljene književna znanost i povijest književnosti.

S obzirom na pitanje iz naslova okruglog stola je li riječ o pomodnom trendu ili interdisciplinarnoj platformi, čini se da odgovori među sudionicima još uvijek nisu izričiti. Zrinka Blažević, koja je predložila navedeni naslov, što je ujedno i naslov njezina izlaganja, to je pitanje u ovom trenutku ostavila još uvijek otvorenim, prepuštajući da vrijeme pokaže koliko je riječ o pomodnom trendu, a koliko o uspješnoj interdisciplinarnoj suradnji, napose s prirodnim i biomedicinskim znanostima. (Zrinki Blažević dužan sam zahvaliti na idejama, kontaktima i velikoj pomoći oko organizacije okruglog stola i priređivanja temata.) Ivana Brković u svom je tekstu navela da se afektivni i emocionalni obrat „već po dosadašnjim rezultatima može smatrati – barem kad je o književnoj znanosti riječ – produktivnom interdisciplinarnom platformom“, prepuštajući kao i Z. Blažević vremenu da pokaže koliko će se „emocije zadržati u fokusu *mainstream* književne znanosti“. Razumljivo je da svaka međudisciplinarna komunikacija sadrži u sebi i potencijale i ograničenja, no pretpostavljam da mnogi praktičari povijesti emocija drže da se ne radi samo o pomodnom trendu već i da polje funkcionira kao interdisciplinarna platforma. Mislim da o tome svjedoče i vodeći predstavnici povijesti emocija koji svoja istraživanja oblikuju na tim osnovama.

S tim u vezi, iskustvo međudisciplinarnе komunikacije kod francuskih povjesničara oko časopisa *Annales* može biti korisno za hrvatsku historiografiju. Ta tradicija može značiti i da povijest emocija za povjesničare u Hrvatskoj i regiji ne treba započinjati potpuno ispočetka. Osim interdisciplinarnе usmjerenosti, značajna veza je i u tome što je bavljenje poviješću mentaliteta – kao važnom specifičnošću francuskih Anala – smatrano jednako neodredivim i istraživački teško uhvatljivim kao što se to može činiti za povijest emocija.

Izričita poveznica sadržana je u članku suosnivača Anala Luciena Febvrea „La sensibilité et l’histoire. Comment reconstituer la vie affective d’autrefois?“ (*Annales d’histoire sociale*, 3, 1941), jednom od prvih tekstova koji ističe važnost i poziva na zauzeto bavljenje problematikom osjećaja, odnosno emocija. Mislili smo i taj tekst prevesti za temat, što međutim nismo uspjeli učiniti u ovom trenutku, no planiramo to zasebno učiniti u *Historijskom zborniku*, na portalu Historiografija.hr ili na nekom drugom mjestu. Osim zbog povijesti emocija, to vrijedi učiniti i zbog toga jer – pored toga što je 2016. godine 60 godina od Febvreove smrti – na hrvatski jezik, za razliku od djela M. Blocha, nije prevedeno nijedno djelo ili tekst tog važnog francuskog i svjetskog povjesničara. Do tada svakako upućujem na srpski prijevod Febvreova članka („Kako rekonstruirati nekadašnji afektivni život? Senzibilitet i istorija“) objavljen u njegovoj poznatoj knjizi *Borba za istoriju* (Beograd 2004), koje nažalost nema u hrvatskim knjižnicama. O Febvreu kao važnom prethodniku povijesti emocija detaljnije piše J. Plamper u spomenutoj knjizi *The History of Emotions*, a spominje ga i Z. Blažević u tekstu u ovom tematu.

Prijevod Febvreovog članka je, pored aspekta prethodništva, važan i jer bi, ukazujući na vezu između Anala (koji su poticajno preobrazili historiografiju) i povijesti emocija, činio ju potencijalno još privlačnijom i prihvatljivijom, sugerirajući da nije riječ samo o pomodnom trendu. Moguće je prisjetiti se i prijevoda knjiga Jeana Delumeaua *Strah na Zapadu* (Vrnjačka Banja 1983) i *Greh i strah: stvaranje osećanja krivice na Zapadu* (Novi Sad 1986). Na Anale se u tematu referiraju Z. Nikolić Jakus i M. Priante, spominjući Philippea Arièsa i Michela Vovellea. Treba napomenuti da je u navedenoj knjizi *Prevođenje povijesti* Z. Blažević objavila tekst „Mentalitet: (ne)mogućnosti rehabilitacije“, koji govori o mogućnostima revitaliziranja koncepta mentaliteta francuskih Anala, odnosno novog razvoja povijesti mentaliteta, između ostalog, i uz pomoć povijesti emocija i neuropovijesti. Time je dodatno podcrтана uvodno spominjana svojevrsna veza između povijesti mentaliteta i povijesti emocija.

Međutim, bez obzira na prethodnike i poveznice između Anala i povijesti emocija, ne treba izgubiti iz vida koliko se u međuvremenu ipak otišlo bitno dalje, i istraživački, i tematski, i organizacijski, i disciplinarno (napose s obzirom na uključivanje neuroznosti u problematiku), odnosno epistemološki, teorijski i metodološki – u tolikoj mjeri da danas mnogi govore i o emocionalnom obratu. O tome svjedoče i zasebni istraživački centri, koje smo ukratko predstavljali na portalu Historiografija.hr kao dodatnu pripremu i najavu okruglog stola. To se posebice odnosi na tri istraživačka centra: Queen Mary Centre for the History of Emotions u Londonu, Research Center „History of Emotions“ – Max Planck Institute for Human Development u Berlinu i Australian Research Council Centre of Excellence for the History of Emotions (o kojem u svom izlaganju piše Mirko Sardelić).

Pored istraživačkih centara, iz ovog je tematskog priloga moguće uvidjeti koji pristupi povijesti emocija dominiraju, kao i tko su njihove vodeće osobnosti. Vidljivo je iz niza tekstova u tematu kako se izdvajaju naprimjer Ute Frevert, a uz Jana Plampera posebice Barbara Rosenwein i William Reddy te Peter i Carol Stearns (kao što svjedoči i intervju Jana Plampera upravo s Williamom M. Reddyjem, Barbarom Rosenwein i Peterom Stearnsom, *History and Theory*, 2, 2010). To su autori od kojih je nakon ovog temata potrebno krenuti dalje. U svojim istraživanjima oni pokrivaju i srednji i rani novi vijek te moderno i suvremeno doba. Treba također napomenuti da su važan inicijalni doprinos povijesti emocija dali napose medievisti poput B. Rosenwein. Navedeni autori su, uz teme koje su istraživali, razvijali i koncepte koji se često spominju u tematu, poput emocionalnih zajednica, emocionalnih režima, emotiva, emociologije (emocionologije) i dr.

Bez obzira gledamo li na sve navedeno kao na tzv. emocionalni obrat, odnosno na izraženu prekretnicu ili pak, umjerenije, na širenje i nadopunjivanje postojećih perspektiva, čini se da je povijest emocija nešto što svakako treba imati u vidu, odnosno da sadrži aspekte koje historiografija više ne može zanemarivati i da im treba dati važnost koja im je dosad uskraćivana. Vraćam se opet na spomenuti uvid B. Rosenwein u prevedenom članku u kojem ističe da bi „istraživanja emocija“ trebala „dopunjavati svako

povijesno proučavanje“. Slično tvrdi i Josip Vučković ističući kako se čini da „povijest emocija nije tek pomodna tematska preokupacija dijela kulturnih povjesničara, nego čimbenik o kojemu moraju voditi računa i oni povjesničari kojima emocije nisu temeljna istraživačka tema“ (najava predavanja „Hrvatska srednjovjekovna književnost i povijest emocija“ 4. ožujka 2015).

To uključivanje emocija u povijest znači odgovaranje na kritike koje naprimjer književnici često upućuju povijesti, poput sljedećih riječi nove nobelovke Svetlane Aleksievič: „Povijest zanimaju samo činjenice, a emocije ostaju izvan kadra. Nemaju običaj pripuštati ih u povijest.“ (*Rabljeno doba: kraj crvenog čovjeka*, Zagreb 2013). Osim reagiranja na takve napomene, za hrvatsku historiografiju govor o povijesti emocija u svakom je slučaju dodatni impuls njezinoj daljnjoj pluralizaciji. Budući da se nakon političke i ekonomske, a zatim socijalne povijesti, postupno otvorila i za povijest svakodnevice, povijesnu antropologiju, povijest žena, povijest okoliša i intelektualnu povijest, povijest emocija mogla bi biti važan sljedeći korak.

K tome, tu uzbudljivu povijest emocija trebali bi pripustiti u sebe hrvatska i susjedne historiografije kako bi ucrtale jugoistočnoeuropske povijesti emocija na globalnu kartu povijesti emocija koja se trenutno užurbano nastoji ispisati. Sadašnji interes za globalnu povijest emocija koji želi nadići zapadno- i europocentričnost te uključiti primjerice Aziju, Australiju i druge meridijane trebalo bi pratiti pridruživanjem jugoistočne Europe toj globalnoj slici. Imajući to u vidu, kao i sve dosad navedeno, vjerujem da temat o povijesti emocija predstavlja relevantan poticaj za razmatranje i uvažavanje tog zanimljivog i važnog zasebnog područja povijesti koje međutim sadrži bitne opće uvide.